

történi elpusztításával az válik tisztábbá. Az így kialakult személyiséget – bármily heterogén – továbbformálja a nevelés, a szocio-kulturális környezet és a képzés. Ez lehet szellemi (ideológiai), gyakorlati (katonai-műszaki) – mint például régen az afganisztáni kiképzőközpontokban –, ami tovább csiszolja, uniformizálja magatartásukat. Hatása sokban emlékeztet az agymosásra, noha itt nem kell ellenállással számolni, mint a koncepcióperekben, mert a személyiségformálás egybeesik az etnikai, vallási szemlélettel.

A szélsőséges tanok terjednek a nyugaton élő iszlám hívők között is. A fanatikus politika a vallást használja fel új terroristák toborzására. A vallási központokat gazdag arabok pénzelik. A szélsőségesek visszaélnék a demokrácia adta szabadsággal. Erről idézi Barak bíráló véleményét Loza (2007, 152.): „ha a szólásszabadság a demokrácia elleni eszközzé válik, az nem lehet ok arra, hogy a demokrácia a fejét a bakó tönkjére fektesse. Az alkotmány nem szabály az öngyilkosságra, s az egyéni jogok nem lehetnek a nemzetpusztítás platformjai. A társadalomban való élet előbbre való az egyéni véleménynyilvánításnál”.

Joggal esik sok szó a terrorizmus megelőzéséről

Ezen a téren már vannak eredmények, így például az előkészületek leleplezésében (pél-

dául Angliában), a szervezők elfogásában (pl. Olaszországban). Általánosságban a legfontosabb alapok a következők:

1. Miként a párizsi és franciaországi lázadásoknál 2005-ben láttuk, a *perifériás társadalmi helyzet* (pl. gettósodás), a *rossz gazdasági körülmények* szerepelnek az okok között – a határozott állami fellépés mellett – *ezek javítása* (munkaalkalmak teremtése, szociális segély stb.) fontos megelőző lépések.
2. A *nagyközönség felvilágosítása*: közöny helyett az embertársak iránti nagyobb figyelem, tördés (ilyen például a környezetben történő gyanús változások, személyek feltűnésének észlelése). Nemzetközi repülőtereken, pályaudvarokon ismételtlen figyelmeztetik az utazókat az elhagyott csomagokra való odafigyelésre, hisz azokban bombák rejtőzhetnek.
3. *Állami és államközi feladatok*: nemzetbiztonsági szervek megelőző munkája, gyanús gazdasági pénzmozgások (pénzmosás!) ellenőrzése, információcseréje. Ez utóbbiról, a jobb együttműködés előmozdításáról állandóan tanácskoznak az egyes országok vezetői.

Kulcsszavak: a *terrorizmus fogalma, terroristák személyisége, terrorizmus társadalmi háttere, terrorista akciók megelőzése*

világa. Medicina, Budapest (2. kiadás, sajtó alatt). 14–119.

Loza, Wagdy (2007): The Psychology of Extremism and Terrorism: A Middle-Eastern Perspective. *Aggression and Violent Behavior*. 12, 141–155.

Swanson, David W. – Bohnert, P. J. – Smith, J. A. (1970): *The Paranoid Little*. Brown, Boston

Varvin, Sverre – Volkan, Vamik D. (eds.) (2003): *Violence or Dialogue?* International Psychoanalytic Association, London

A MAGYAR AGRÁR- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS ELLENTMONDÁSAI

Buday-Sántha Attila

a közgazdaságtudomány doktora, egyetemi tanár,
Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
bach@ktk.pte.hu

A vidék helyzete és a fejlesztésére irányuló törekvések

Már egy évtizede a konferenciák visszatérő témája a vidék helyzete. Az eredmény azonban csekély. Ezt mutatja a vidék gazdasági és szociális helyzetének alakulása. Az alapvető ok az, hogy a rendszerváltást követően mind az agrártermelés, mind pedig a vidék leértékelődött. A gazdaság- és társadalompolitika irányítói az agrárágazatban folyamatosan súlyát veszítő ágazatot látták, és nem ismerték fel az *agribusiness*-ben (eszközgyártás + termelés + feldolgozás + értékesítés) betöltött szerepét, a nemzetgazdaság teljesítményére és a foglalkoztatásra gyakorolt multiplikatív hatását. A rendszerváltás a vidéket nyertesekre és vesztesekre osztotta, és ez a belső feszültség az egységes érdekérvényesítést lehetetlenné teszi. A vidék egyet jelent

- az alulképzettséggel,
- az alulfoglalkoztatottsággal,
- az infrastrukturális hiányosságokkal,
- a közszolgáltatás alacsony színvonalával és drágaságával,
- a jövőkép hiányával és a kiszolgáltatottsággal.

Bár a vidék sohasem volt homogén, és jelenleg sem az, a felsorolt gondok mindegyike nagy

térségekre igaz. Ezek jó része ugyan tradicionális gond, gondolva itt a mezőgazdaság túlnépesedésére, az alulképzettségre, a jövedelemhiányra, az infrastruktúra és a közszolgáltatások hiányosságaira, de ezeket a negatív jelenségeket a rendszerváltás sokszor szélsőséges módon kiélezte és elmélyítette. Mindenekelőtt

- a helyi foglalkoztatás csökkentésével, ami a mező- és erdőgazdaság, valamint a helyi iparok leépülésének volt következménye, és hozzájárult a tartós vidéki munkanélküliség és alacsony szintű foglalkoztatottság kialakulásához, a cigánykérdés központi problémává válásához,
- az előzőből adódó mobilitási kényszerrel, amelynek sem az anyagi, sem pedig az infrastrukturális feltételei nem adottak,
- a szakképzettség mértéke és típusa iránti igények változásával, amelynek megoldására rövid távon szinte nincs lehetőség.

Az alapprobléma valójában az, hogy a vidék gazdasági alapjai a rendszerváltással megrendültek, és azóta e helyzetre nincs megoldás. Ötletekben nincs hiány. Sokan a nyugati tapasztalatok alapján kívánják megoldani a magyar helyzetet, elfeledkezve arról, hogy

- a például választott országok gazdasági ereje, nemzetközi érdekérvényesítő képessége sokszorosa a magyarénak (Ausztria)

- a népesség vásárlóereje ennek megfelelően alakul,
- a népesség képzettségi szintje a magyarét meghaladja,
- ott végbement a vidéki települések iparosítása, és
- a vidék infrastrukturális helyzetében is lényeges különbség van.

Ezért nem jelentenek a vidék egészére megoldást a következő javaslatok:

A falusi turizmus a megoldás. Igen, ott, ahol a település olyan természeti vagy kultúr-történeti vonzeróval rendelkezik, amiért érdemes odamenni, és ezzel egyidejűleg adottak a fogadás személyi és tárgyi feltételei is. Ez a hármas feltételrendszer azonban nagyon kevés helyen, legfeljebb a települések 5–10 %-ában áll rendelkezésre.

Fejleszteni kell a kézműipart. A leggazdagabb ötletekkel itt találkozhattunk a szegkóvács cigány falutól, a kosárfonáson át a cigánnyok marketingképzéséig. Valójában kézműves termékekre az országnak csak korlátozottan van szüksége. Ezek forgalmának egyik legfőbb akadálya a népesség alacsony vásárlóereje. A jelentős térségi foglalkoztatást biztosító igényes népművészeti termékek termelését viszont a tevékenység liberalizálása tette tönkre, amely utat nyitott a termékek silány minőségű ipari előállításának.

A biotermelés a megoldás. A biotermelés a korszerű mezőgazdaságnak az integrált termelés mellett meghatározó, speciális minőség (vegyszermentesség) előállítására törekvő gazdálkodási módja, amely azonban magas kockázata és kisebb hozama miatt eredményesen csak akkor folytatható, ha a megtermelt termékeket 30–50 %-kal magasabb áron tudják értékesíteni. Mivel a magasabb bioélelmiszer árak a fogyasztást korlátozzák, a piac gyorsan telítődött, és a biotermékekből kíná-

lati helyzet alakult ki. Ezért ma a biotermékpiacon éppen olyan versenypiac, mint a hagyományos agrártermékeké, ahol csak az tud talpon maradni, aki a biotermékeket az átlagnál nagyobb technológiai színvonalon és szakértelemmel, megfelelő mennyiségben, az előírt minőségi követelmények mellett a versenytársakénál kisebb önköltséggel tudja előállítani. Ez tehát nem a rosszul felszerelt, átlagosan 4 ha területtel, 92 %-ban 8 általános iskolával rendelkező gazdák termelési módja. Ezt jól mutatja az is, hogy jelenleg a hazánkban megtermelt biotermékeknek közel 90 %-a – főleg mint feldolgozatlan nyersanyag – exportra kerül, és ennek döntő részét a biotermelésre vállalkozó nagygazdaságok állítják elő, ahol a technikai színvonal, a termelési méret és a szükséges szakmai és piaci ismeret is rendelkezésre áll. Ez egyébként így van világszerte, a piacot meghatározó biotermelők átlagos gazdaságmérete lényegesen meghaladja a gazdaságok átlagmértékét (az EU-15-ben a gazdaságok átlagmértéke 19 ha, a biogazdaságoké pedig 40 ha). A gazdaságméret azonban csak egy tényező – a hagyományos termeléshez hasonlóan –, a gazdálkodás eredményességét alapvetően meghatározza az egész termékpályának (termelés – feldolgozás – értékesítés) a szervezettsége, amely jelenleg a magyar agrárgazdaságnak (nemcsak a biotermelésnek) az egyik legfőbb problémája. A hazai biogazdaságok termelési szerkezete is megfelel a hagyományosnak, a biotermelésbe vont szántóterületek 98 %-án gabonaféléket (búza, tönköly, árpa, kukorica stb.), olajos növényeket (napraforgó, repce, szója, olajtök stb.) és takarmányféléket állítanak elő. A biotermékek piaca bővülő, de korlátos piac, amit a nyugat-európai termelés megtorpanása is jelez, és a biotermékek fogyasztása hosszú távon sem fogja meghaladni az 5–10 %-ot.

A falusi örökség megőrzése, a hagyományok ápolása a feladat. Ez nagyon fontos cél, de a faluközpontoknak, templomoknak európai uniós pénzen történő felújítása, éjszakai kivilágítása nem feledtetheti azt, hogy a települések gazdasági háttere hiányzik, és a vidéki emberek életkilátásai kedvezőtlenek.

A vidéki energiatermelés a megoldás. Ezt a kihasználatlan lehetőséget az erdőgazdálkodás fejlesztésével és mezőgazdasági melléktermékek (szalma, kukoricaszár, fanyesedék) hasznosításával lehetne viszonylag olcsón kiaknázni, helyi fűtőművekben, mezőgazdasági melléktermékeket is hasznosító hulladékégetőkben, illetve biobrikett piaci célú termelésével. Az erdőgazdálkodás fejlesztéséhez hasznosíthatatlan gyepterületek (kb. 600 ezer ha), gyengébb minőségű szántók (kb. 300–400 ezer ha) rendelkezésre állnak, de az erdőgazdálkodás fejlesztését korlátozza az alacsony támogatási keret (kb. 10 ezer ha/év), a területek magántulajdona, és az, hogy a műveletlen gyepterületeket indokolatlanul védetté nyilvánítják, amivel még az eredeti erdei ökoszisztémák visszaállítását is gátolják.

A bioenergia-termelés mai slágerformái a biodízel- és a bioetanol-előállítás, melyek a nemzetközi piacok versenykövetelményeinek vannak kitéve és fejlesztéseik a mezőgazdasági termelés versenyképességének függvényei, így mindegy, hogy például takarmánygabonát vagy bioetanol-alapanyagot állítanak elő.

Az elhangzó javaslatok a vidék fejlesztésében mind fontos részemek lehetnek, de egyenként nem okozhatnak radikális változást. A feladat sokkal komplexebb, és csak olyan irányú fejlesztés jelenthet megoldást, amely a jelenlegi versenypiaci követelményeknek megfelel. Az elhangzó javaslatok többségének pontosan az a problémája, hogy a hatékonysági verseny kikerülésére törekszik,

pedig a modern gazdasági-társadalmi életben nincs olyan terület, ahol ezt tartósan meg lehetne oldani, mert a versenyképesség feltétele a hosszú távú fennmaradásnak és az anyagi gyarapodásnak, a vidék komplex gazdasági és társadalmi fejlesztése tehát elkerülhetetlen. Teljesen tévesek a következő megközelítések:

Liberális • A központi fejlesztések majd lecsorognak a vidékre. Az elmúlt évtizedek nem ezt bizonyították. A központi fejlesztések hatása legfeljebb az agglomerációs övezetekben érvényesült, és arra volt alkalmas, hogy a népességet ezekben a térségekbe vonzza.

Népieskedő • Ez a hagyományos paraszti életformát és termelési módot tekinti alapnak, azt próbálja rekonstruálni. Képviselői elfeledkeznek arról, hogy a fiatalok és főleg a nők éppen úgy akarnak élni, mint a városiak, és nem úgy, ahogy a nagyszüleik; és úgy nem is lehet már élni.

Ökoromantikus • Képviselői az ember életében túlértékelik a természeti környezet szerepét, egyoldalúan, a gazdaságot fékező módon a védett területek extenzív kiterjesztésére törekszenek, és a vidéki embereket tájgondozó boldog bennszülötteknek képzelik el. Tevékenységük a területhasználat változtatására irányul, sőt a természetvédelem jelszava alatt a kultúrtájból természetes tájat kívánnak formálni öserdők, mocsarak kialakításával. Tevékenységük ma már sok esetben kifejezetten káros, a területek racionális fejlesztésének akadályozójává válik. Erőszakos fellépésükkel azokat a helybeli lakosokat rugalazzák, akiknek egyáltalán köszönhető az, hogy a területi értékek fennmaradtak, s ennek az agresszióknak – elsősorban a hiányos környezetvédelmi felkészültségük miatt – az irányító szervek sem tudnak gátat szabni. A lényeg azonban az, hogy a társadalmi-gazdasági

követelmények iránt teljesen érzéketlen meg szállottak miatt a vidéki emberek nem tudnak, és nem is akarnak rezervátumokban élni.

A vidékre egyaránt veszélyt jelent a magárahagyottság, valamint a népi romantikára és ökoromantikára alapozott életszerűtlen, téves fejlesztési irányok kitűzése.

Az agrárgazdaság szerepe a vidékfejlesztésben

Ma visszatérő állítás, hogy a vidék nem azonos a mezőgazdasággal! Ez igaz, de az is igaz, hogy a mezőgazdaság nélkül nincs vidék! Nemcsak azért, mert a mezőgazdaság a vidéki gazdaság egyik legtermészetesebb és kizárólag a vidékhez kötődő alapja, hanem azért is, mert mindazok a szolgáltatások, amelyeket az élelmiszer- és ipari nyersanyagtermelésen kívül a vidék a társadalomnak nyújthat (gondozott táj, kultúrtáj, az élővilág gazdagsága, vidéki kultúra, hagyományok stb.) elválaszthatatlanok a mező- és erdőgazdálkodástól. A mezőgazdaságot képviselő agrárpolitika – korszerű értelemben – a gazdaságpolitika egyik ága, amelynek feladata a társadalom élelmiszer- és ipari nyersanyag, valamint energiaellátásának biztosítása, az agrárgazdaságban dolgozók életszínvonalának és az ágazat nemzetközi versenyképességének fenntartása, a táj kulturális állapotának megőrzése, és a természeti elemek, az élővilág sokféleségének védelme. Mivel az ország agrárgazdaságának adottságai kiemelkedően jók, ezért megdöbbenő, hogy napjainkban a politika és a gazdaság képviselői milyen mértékben leértékelik a mezőgazdaságot, és milyen közömbösen szemlélik annak már két évtized óta tartó leromlását. Erre a gondolkodásra alapuló hivatkozás az, hogy a mezőgazdaság már sem a GDP-ben (kb. 3 %), sem a foglalkoztatásban (kb. 4,8 %) nem tölt be jelentős szerepet. Ez természetesen így nem igaz, mert a mező-

gazdaság annak az agribusiness láncnak az alapja, amelyre a termelőeszköz-gyártás (gépipar, vegyipar, üvegipar, műanyagipar stb.), a mezőgazdasági termékek feldolgozása (élelmiszeripar, faipar, textilipar stb.), a mezőgazdaságnak nyújtott szolgáltatások (oktatás, kutatás, igazgatás) ráépülnek, egészen a mezőgazdasági termékek, élelmiszerek nagykereskedelmi és kiskereskedelmi forgalmáig, sőt még azon túl a közétkeztetésig és az éttermi szolgáltatásokig. Az agribusiness aránya már a GDP-ből és a foglalkoztatásból a legfejlettebb országokban is eléri a 10–20 %-ot. Erre jó példa, hogy Európa legiparosodottabb országában, Németországban a mezőgazdaság a dolgozóknak csupán 0,8 %-át foglalkoztatja, de az agribusinessben megtermelt GDP aránya eléri a 12–14 %-ot. Ezek az adatok az USA-ban lényegesen magasabbak. Kevesen tudják, hogy a világnak, de az Európai Uniónak is az élelmiszeripar a legnagyobb ipara és nem az autóipar; és az változatlanul rendkívül gyorsan fejlődik, amit a Nestlének vagy az Unilevernek a világ legnagyobb vállalatai között elfoglalt helye is bizonyítja.

Amikor a mezőgazdaság leértékelését, az értékes földterületek pazarló felhasználását tapasztaljuk, akkor világossá válik a gazdaságpolitika irányítóinak rövid távú szemlélete. Elfeledkeznek arról, hogy az élelmiszer, a víz a legjelentősebb stratégiai termékek közé tartozik, és a jövőben a világ élelmiszerellátása korántsem biztos. Jelenleg 850 millióra becsülik az éhezők számát (a hiányosan táplálkozóké elérheti a két-hárommilliárdot); és a legjobb esetben is 2025-ig kb. kétmilliárdos népességnövekedés következik be, közben vesztesen csökken a termőterület, a mezőgazdasági hozamok növekedése pedig lelassult.

A mezőgazdaság a társadalom által igényelt szolgáltatásokat csak életképes mező-

gazdaság esetén tudja nyújtani, aminek alapvető feltétele az ágazat nemzetközi versenyképessége. Az agrárágazat versenyképességét pedig

- a termelési méret,
- a termelési színvonal (technológia),
- a termelő ember felkészültsége,
- a termelés nemzetgazdasági szervezetsége határozza meg.

A helyzet ellentmondásosságát jól tükrözi, hogy jelenleg Magyarországon a gazdaságok átlagmérete 9 ha, a magángazdaságoké pedig 4 ha. Ilyen méretű és ilyen nagyszámú gazdaság esetében pedig korszerű technológiai rendszereket gazdaságosan kialakítani nem lehet, és ha valamilyen csoda folytán ez meg is történné, a termelés fajlagos költségei elviselhetetlenül magasak lennének. A kialakult kedvezőtlen helyzet javítását viszont gátolja a gazdálkodók szélsőséges önértékelése és kooperációképtelensége.

A XXI. században a mezőgazdaság mérnöki, sőt sok tekintetben már szakmérnöki tudomány, melynek egyszerre kell garantálnia a termelés gazdaságosságát, az élelmiszerbiztonságot és a környezeti elemeknek, a természetnek a védelmét. Ma Magyarországon a gazdálkodók 92 %-ának nyolc osztálya vagy annál alacsonyabb végzettsége van. De ha minden feltétel, a gazdaságméret, a technológiai színvonal és a képzett humán erőforrás rendelkezésre áll is, annak hatékony működését megbéníthatja a termékpályák nemzetgazdasági szintű szervezetsége vagy ellenértekeltsége, ami napjaink egyik fő gondja.

A vidék esetében a rendszerváltás az ősök győzelme volt az utódok felett. Más szóval a múlt győzelme a jövő felett.

A mezőgazdaság versenyképes struktúráját lerombolta, és a magyar mezőgazdaság a birtokstruktúrájával besorolt az európai álla-

mok sorának végébe. A gazdaságok száma (2008):

Magyarország	625 ezer
Németország	460 ezer
Dánia	50 ezer

- A rendszerváltás szétszabdalta és ellenértekelte az egyes termékpályák-szakaszokat (mezőgazdasági termelés – feldolgozás – értékesítés), és nagyon sok esetben azokat olyan külföldi versenytársak, illetve hazai pénzügyi befektetők kezébe juttatta, akiknek a közvetlen profitszerzésen túl az agrártermelés hosszú távon történő fenntartásához egyáltalán nem fűződött érdeke (Lásd például a magyar cukor- vagy baromfiipar leépülését).
- A rendszerváltás nyertesekre és vesztesekre osztotta a vidéket, így nincs egységes érdekképviselet, csak sok alapkérdésben egymásnak ellentmondó réteggépviseletek vannak.
- A rendszerváltás lefejezte a vidéket ismerő és annak elkötelezett, korábban a mezőgazdasági nagyüzemekben koncentráltó értelmiséget (agrármérnök, kertészmérnök, gépészmérnök, jogász, állatorvos stb.), és ennek hiánya nagyon érződik az egyes térségekre adekvát racionális fejlesztési irányok meghatározásakor. Nem lehet megnyugtató, és nem is lehet túl eredményes az, ha fővárosi vagy vidéki nagyvárosi pályázati irodák készítik el egy-egy település fejlesztési tervét.
- A rendszerváltás a 60 %-os bérleti rendszerrel megteremtette a mezőgazdaságból a folyamatos jövedelemkivonás lehetőségét, s az nemcsak a termelés fejlesztését korlátozza és teszi bizonytalanná, de a jövedelem jelentős része nem is a falvakban élők életszínvonalát javítja, hanem a városi földtulajdonosokhoz kerül.

A mezőgazdaság problémája nem az, hogy a foglalkoztatás 4,8 %-ra, közel 180 ezer főre csökkent, hiszen ha a mezőgazdaságra fordított munkaidőt vesszük alapul, beleértve a kiegészítő tevékenységet és a házkörűli termelésben végzett munkát is – munkaidő alapján ennek kb. háromszorosa jönne ki, hanem az, hogy nemzetközi mértékben rendkívül alacsony hazánkban a mezőgazdasági munka termelékenység, és a mezőgazdaságban dolgozók ma az országos átlagjövedelem 60–70 %-áért kénytelenek dolgozni. A mezőgazdasági munka alacsony termelékenysége és ebből adódóan a mezőgazdasági termékek magas önköltsége miatt a mezőgazdaság folyamatosan piacot veszít, és az a foglalkoztatás további lemorzsolódását eredményezi. Ez azonban nem törvényszerű folyamat, ez a magyar mezőgazdaság több évtizede elhúzódó válságának a következménye. Ha azt keressük, hogy hol vannak az elveszett versenyképes munkahelyek, akkor erre a termelés alakulásából választ kapunk. Erre néhány példa:

Szarvasmarha-tenyésztés

1990 – 1,6 millió db

2008 – 0,7 millió db

900 ezer db-os csökkenés –

50 db/fő = 18 ezer munkahely

Sertésenyésztés:

1990 – 8,5 millió db

2008 – 3,9 millió db

4 600 000 db-os csökkenés:

500 db/fő = 9200 munkahely

Szőlő- és bortermelés:

1990 – 130 ezer ha szőlőterület

2008 – 80 ezer ha szőlőterület

50 ezer ha csökkenés:

2,5 ha/fő = 20 ezer munkahely

Ha csak e három ágazatot tekintjük is, közel ötvenezer munkahely elvesztésével számolhat-

tunk, de a leépülés szinte az összes munkaerő-igényes ágazatot érintette. Ennek eredménye az egyszerűsödő, alacsony értéktartalmú termelési szerkezet, amelynek legfőbb jellemzői és következményei:

- a gabonafélék és olajos magvak túlsúlya,
- az állattenyésztés leépülése,
- a feldolgozatlan alapanyag export, gyakran gyenge, a piacokon könnyen helyettesíthető minőségben,
- a mezőgazdasági termékek piacvesztése,
- a belső piacvesztéssel járó növekvő import, amelynek hatására Magyarország alapvető élelmiszerekből (tejtermékek, sertéshús, gyümölcs, cukor) nettó importórrá vált.

A jórészt általunk okozott agrárválságunkra tévesen az Európai Uniótól vártuk a megoldást, abban a reményben, hogy ismét egy nagy piac részévé válunk, és az Unió támogatása segítséget nyújt számunkra a technikai lemaradásunk gyors megszüntetéséhez. Sajnos rövid idő alatt bebizonyosodott: mezőgazdaságunk termelési színvonala és szervezete nem teszi lehetővé, hogy az adottságainknak megfelelő pozíciót foglaljunk el. A technológiai felzárkóztatásunk és termelés-növelésünk – ami a jelenlegi birtokszerkezet és az ellenérdekelt termékpálya megléte mellett egyébként is lehetetlen – az Unió régi tagállamainak nem áll érdekében, hiszen az a piaci verseny növelését jelenti a számukra.

Ezt Franz Fischler EU-biztos egyértelműen meg is fogalmazta: „Kelet-Európa mezőgazdasági potenciáljának kihasználása az Uniónak nem érdeke”. Ebből adódóan, az Unió régi tagországainak ellenérdekeltége és gazdasági nehézségei miatt az új tagállamok (EU-12) esetében nem vállal olyan mértékű felzárkóztatást, mint amilyent korábban a mediterrán államok esetében alkalmazott. A termelés növelésével szemben sokkal inkább

érdeke fűződik a vidékfejlesztéshez, a természetszerű tájak fenntartásához, az élővilág gazdagságának megőrzéséhez, tehát mindahoz, ami náluk már hiányzik, és nem jelent gazdasági konkurenciát. Ezzel is magyarázható, hogy nem is tartja olyan fontosnak a 2004-ben csatlakozó tagállamok földpiacának a megnyitását, mert az biztosan a termelés növekedésével járna.

Mire támaszkodhat a vidékfejlesztés?

Enyedi György és Nemes Nagy József már 1993-ban felhívták a figyelmet arra, hogy a vidék felzárkóztatását a jövőben nem lehet elsősorban a mezőgazdaságtól várni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ágazatokban rejlő jelenlegi és főleg jövőbeni lehetőségeket le kell értékelni. A megoldás azonban rendkívül nehéz, most nem várható egyetlen olyan változás sem, amely rövid idő alatt vagy akár középtávon is a foglalkoztatás jelentős bővülésével járna. Nemigen remélhető, hogy Nyugat-Európához hasonlóan kiépül a vidéki kisvárosokba, nagyobb községekbe települő ipar, amely az ott élő alacsony képzettségű tömegek foglalkoztatását megoldja (ami megvolt, az is felszámolásra került, például konzervgyárak, baromfifeldolgozók, hűtőházak, textilüzemek, varrodák stb.), a fiatal generáció számára pedig életpályát kínál. Az ilyen jellegű iparok vagy a még olcsóbb munkaerő miatt a Távol-Keletre vándoroltak, vagy pedig a nagyvárosokban koncentrálódnak, mert az odatelepülő iparok többsége sem igényel ténylegesen alapképzettségnél többet, hiszen döntő többségében betanított munkásokat alkalmaz. A helyzet így csak nagyon nehezen javítható, ahhoz a területenként eltérő belső és külső erőforrásokra egyaránt szükség van. Az azonban nagyon lényeges, hogy ezek a fejlesztések gazdaságilag kellően

megalapozottak legyenek, mert például elképzelhetetlen, hogy minden megyében nyolc-tíz melegvízes fürdő épüljön gyógyszállókkal, és ezek jövedelmezően üzemeltethetők legyenek. Már ma is tapasztalható, s a jövőben sorra fognak jelentkezni az egy tényezőre, a meleg vízre telepített fürdők kudarcai. Az az elv, hogy mindegy, csak valamilyen fejlesztés történjen, a látványberuházások tömegét hozza létre, amelyeknek – EU-s pénzek felhasználásán túl – lényeges gazdaságfejlesztő erejük nem lesz, és a gazdaságos üzemeltetésük hiányában már a létesítmények átadása pillanatában elindul a leromlásuk.

A helyzet javításához mindenképpen szükség van a népesség képzettségi szintjének és mobilitási lehetőségeinek javítására. Az elmúlt két évtized kedvezőtlen tapasztalata volt, hogy kis iskolák a kis létszám ellenére nem tudják a korszerű képzést megoldani. Ehhez olyan központi iskolákra van szükség, amelyek az oktatáshoz szükséges összes feltétellel (szaktanárok, menza, tornaterem, sportpályák megfelelő tisztálkodási lehetőséggel, könyvtár stb.) rendelkezésre állnak. Amikor az önkormányzatok saját iskoláért küzdenek, akkor általában a gyerekek jövőjéről esik a legkevésbé szó; azt könnyen feláldozzák a település vagy egyes emberek rövid távú érdekeinek, és legtöbbször egyáltalán nem kerül előtérbe az, hogy az egy-hat éves és a 14 év feletti korosztályoknak mi az érdekük. Sem az óvodát, sem pedig a bölcsődét nem lehet helyi szinten (kistelepüléseken) színvonalasan üzemeltetni, csak központosítva. Minden településen nem iskolára, hanem egy olyan faluházra van szükség, amely napközben az idősek, délután, este pedig az ifjúság találkozóhelye lehet, és az oktató központokba, tanári bérházakba letelepülő pedagógusok, népművelők tartalmas kulturális és sportprog-

ramokat tudnak szervezni, akár több kapcsolódó községbe is.

A falusi életkörülmények javításának lényeges feltétele az emberek mobilitásának növelése. Ezt a feladatot a közlekedési rendszerhez illeszkedő kisbuszos szállítással és ezt üzemeltető falugondnoki szolgáltatással tudják a települések elsősorban megoldani. Súlyos foglalkoztatási és oktatási, egészségügyi, igazgatási problémát jelent, hogy az egymástól 3–5 km-re fekvő falvak között nincs összekötő út, így csak nehezen, indokolatlanul hosszú idő alatt, sokszor 10–20 km-es kerülő utakon lehet oda eljutni. A vidékfejlesztésnek ezért kulcskérdése az összekötő utak hiánya. Ez az agrárgazdaságnak is fontos érdeke, mert a területek feltárásával a termelés feltételei lényegesen javulnak, költségei csökkennek, de a tömegközlekedés is, hiszen a zsáktelepülések közlekedését nem lehet gazdaságosan megszervezni, és az így rendkívül drága.

A vidéknek vidéken élő és ott egzisztálni tudó értelmiségre van szüksége. Hazai példák sokasága bizonyítja, hogy azok a települések fejlődnek jól, és nem mutatják a válság jeleit, ahol egy jól felkészült személy racionális fejlesztési irányokat tudott kitűzni a közösség számára, és azokat közös erővel végre is hajtották. Egy értelmiségi csak akkor települ le ott, ha megfelelő lakáshoz jut, a gyerekei ellátását (bölcsőde, óvoda, iskola, szabadidő-eltöltés) megfelelőnek tartja, és megfelelő a munkahely-választási és mobilitási lehetősége. Nem a városokból kiutazó, hanem a helyben lakó, a helyi fejlesztési igényeket a saját bőrén érző értelmiségre van szükség. Nem mártírokra, akik ha elvesztik egyetlen lehetséges munkahelyüket, akkor ellehetetlenülnek, mert munkához nem jutnak, áldozattal létrehozott ingatlanait pedig nem tudják értékesíteni, s így változtatásra képtelenné válnak.

A vidékfejlesztési feladatok tehát rendkívül komplexek, és csak hosszabb idő alatt tudatos munkával oldhatók meg. Alapvető kérdés, hogy mi történjen addig a falvakba szoruló, munkához nem jutó és a fejlődés feltételei nélkül generációnként újratermelő tömegekkel, akiknek számát a mezőgazdaság leépülése évről-évre gyarapítja. Erre sincs sok lehetőség. A mezőgazdaságból kikerülők számára az EU a korai kedvezményes nyugdíjazást kínálja. A nagyobb tömegek számára a rendszerváltás kezdete óta rendelkezésre álló lehetőség a nagyon szükséges vízrendezési munkák elvégzése és százezer hektárszámra műveletlenül hagyott területek erdősítése lett volna, és lenne a jövőben is. Az erdősítést az agrártárca sohasem kezelte megfelelő súllyal, ezt bizonyítja az, hogy 1992-ben a Riói Környezetvédelmi Világkonferenciára tett magyar javaslat 2000-ig 150 ezer hektár erdő telepítését ígérte és ebből csupán 62 ezer ha valósult meg. A jelenlegi erdőtelepítési ütem sem kielégítő, évente átlagosan el kellene érnie legalább a 15–20 ezer hektárt. Ez egyszerre szolgálná a környezetvédelmi érdekeket, a tájkép javulását, a természetvédelmet, és komoly gazdasági bázist is teremthetne egyes térségek számára. Az erdősítést gátolja az is, hogy az erdőgazdaságok, ahol a szakértelem és technika rendelkezésre áll, nem vásárolhatnak szabad földterületeket, továbbá sok esetben a természetvédelem jelent értelmetlen akadályt. Nagyon fontos volna, hogy sok elhagyott kisebb területen (kertek, szőlők, gyümölcsösök, konyhakertek) a közfoglalkoztatottak munkájával a települések közösségi erdőket telepítsenek. A rendszerváltás és az erdők privatizálása óta az erdők műveltségi állapota folyamatosan romlott. Ennek a rendbetétele is sok munkát igényelne, de lényeges gazdasági eredménnyel is járna. Alapvetően a köz-

ponti ösztönzők hibájának róható fel az az ellentmondás, hogy minél nagyobb egy területen a munkahelyhiány és a munkanélküliség, annál nagyobb a kihasználatlan vagy alacsony színvonalon hasznosított terület.

A vidékfejlesztés nem oldható meg a települések elkülönült fejlesztésével, csak a fejlesztési célok összehangolásával. Úgy látszik, hogy még mindig kevés az ezt kiváltó kényszer és ösztönző erő, és ezért képezheti akadályát annak gyakran a polgármesterek között folyó ésszerűtlen rivalizálás. A központi támogatásokból, uniós pénzekből megvalósuló fejlesztések esetében sem érvényesül többnyire a térségi szemlélet, egy feladat nemzetközi szintű megoldására irányuló törekvés. Ehelyett – a lehetőségektől függő színvonalon – csak a helyi gondok megoldása áll a középpontban, ezért sok a párhuzamos és sok esetben indokolatlan, alacsony színvonalú, a jövőben fenntarthatatlan fejlesztés. Az összehangolatlan, szétaprózott fejlesztéseknek pedig egyáltalán nem érvényesül a szinergikus hatása. Az okok között jelentős szerep jut a települések fejlesztési forrásai közötti különbségeknek is,

továbbá annak, hogy a pályázatok kiírásánál nem jelenik meg kiemelkedő szempontként a térségi összefogás követelménye. Nem kisebb a jelentősége annak a szemléletnek sem, amely a fejlesztést nem a feladatok megoldásában, hanem a létesítményekben méri.

A halmozódó kedvezőtlen jelenségek mellett figyelemreméltó az önkormányzati vezetők lázadása és erősödő összefogása a mélyülő válságos helyzet miatt. A polgármesterek határozott fellépésére volt szükség ahhoz, hogy megkérdőjeleződjön a segélyre és bűnözésre támaszkodó életforma, s az egyes pénzintézetek által legálisan, illetve helyi bűnözők által illegálisan, de eltúrt módon folytatott uzsorakölcsönzés. Ez az elkeseredésből adódó és a helyi feszültségek által ösztönzött fellépés bizonyítja a vidék élniakarását és azt, hogy a jövőt a tisztességes munkában látja, és az ország gazdasági és politikai vezetésének ehhez kell már reális jövőképet kínáló fejlesztési programokat és támogatást nyújtania.

Kulcsszavak: *vidékfejlesztés, agrártermelés, falusi turizmus, biotermelés, önkormányzatok*

IRODALOM

- Buday-Sántha Attila (2001): *Agrárpolitika-vidékpolitika*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Buday-Sántha Attila (2007): *A Balaton régió fejlesztése*. Saldó, Budapest
- Enyedi György (1993): Falvaink sorsa ma. In: Kovács Teréz (szerk.): *II. Falukonferencia: Kút a válságból*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- G. Fekete Éva (2008): Az agrárfalvak gazdasági lehetőségei. Ezredforduló, 3.
- FVM (2008): *Jelentés az agrárgazdaság 2007. évi helyzetéről*. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest • <http://www.fvm.hu/doc/upload/>

- 200810/agrarbeszamolo2007vegleges.pdf, <http://www.fvm.hu/doc/upload/200810/agrarbeszmoz2007tblzatgrafikonnal1008vvegleges.pdf>
- Hamar Anna (2008): Vidékfejlesztés és területhasználat. Ezredforduló, 3.
- Kovács Katalin (2008): (Kis)falvak és lakóik Magyarországon. Ezredforduló, 3.
- Magda Sándor – Marsalek Sándor (szerk.) (2003): *Észak-Magyarország agrárfejlesztésének a lehetőségei*. Agroinform, Budapest
- Nemes Nagy József (1993): A városi gazdasági átalakulás hatása a falvakra. In: Kovács Teréz (szerk.): *II. Falukonferencia: Kút a válságból*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs